PRÄSTLÖNE-TILLGÅNGARNA

Svenska kyrkans förvaltning av skog, jord och fond 2018

Foto: Maria Svensk/Ikon

Svenska kyrkan

Innehåll

Om prästlönetillgångarna **3**
CASE - Tidsmaskinen i Mörsil 6
Ekonomiskt resultat 2018 ..... **9**
CASE - Ny börs för traditionella affärer 11
Omvärld **13**
Miljö och socialt ansvar i förvaltningen **15**
CASE - Sociala och andliga värden sida vid sida med skogsbruk i Skara 16
Skogsförvaltningen **19**
CASE - Naturvärden gynnas i Bygdeås våtmarksprojekt 22
CASE - Hyggesfritt skogsbruk i Härnösand och Karlstad 25
Markförvaltningen **27**
CASE - Energi från ovan i Skara stift 29

Om prästlöne-tillgångarna

SVENSKA KYRKAN FÖRVALTAR skog och mark över hela Sverige – från Karesuando i norr till Smygehuk i söder. Kyrkans förvaltning av skog och mark har en lång historia. Det började år 1008 när Olof Skötkonung efter sitt kristna dop i Husaby källa skänkte mark till Skara biskopsstol. Dopet brukar ses som början på Sveriges kristna tid. Så småningom blev det vanligt att allmogen och stormän runt om i Sverige skänkte prästgård och mark till kyrkan. Det var åkrar och ängar för att kunna odla och hålla boskap, och skog för jakt och ved. Avkastningen från prästgårdens ägor utgjorde prästfamiljens försörjning. Detta förklarar namnet på tillgångarna än idag – prästlönetillgångarna.

Sedan 1990-talet förvaltas prästlönetillgångarna av de tretton stiften. Totalt förvaltas 469 000 hektar skogsmark, 47 000 hektar jordbruksmark och ett finansiellt kapital på 3,2 miljarder kronor. Svenska kyrkan är genom den samlade förvaltningen av tillgångarna Sveriges största jordbruksförvaltare och Sveriges femte största skogsförvaltare.

Det är reglerat i lag att tillgångarna ska förvaltas av Svenska kyrkan[1]. Kyrkomötet har delegerat förvaltningen till stiften som fått i uppdrag att förvalta egendomen ”…så effektivt som möjligt och på ett sådant sätt att de ger bästa möjliga uthålliga totalavkastning. Tillgångarna skall därtill förvaltas på ett

[1] Kyrkoordningen, kap 46 §3 och 8.

etiskt försvarbart sätt i enlighet med kyrkans grundläggande värderingar.” Vidare anges att prästlönefastigheterna ska förvaltas så att ”naturvårdens och kulturmiljövårdens intressen beaktas i skälig omfattning”[2].

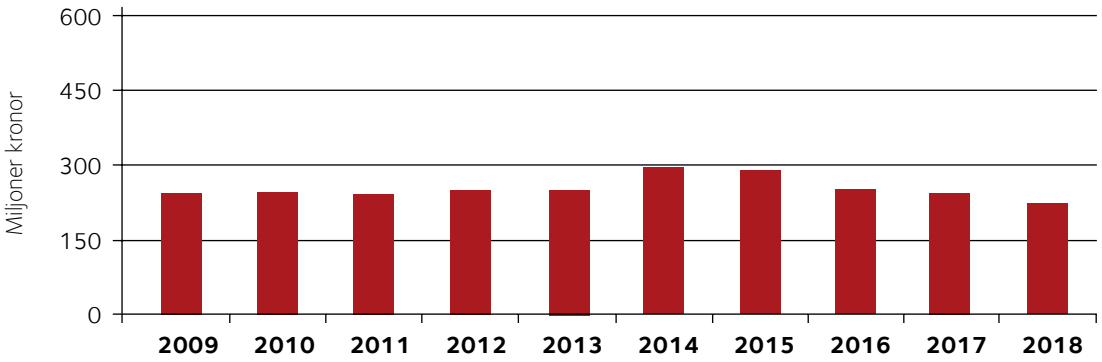
Enligt samma lag är ändamålet med tillgångarna att, genom avkastningen, bidra till de ekonomiska förutsättningarna för Svenska kyrkans verksamhet. Det sker genom att hälften av vinstmedlen delas ut till församlingar och pastorat som har andelar i prästlönetillgångar. Den andra hälften delas ut genom Svenska kyrkans ekonomiska utjämningssystem, som ser till att alla församlingar, även de med svagare ekonomi, ska ha möjlighet att utföra sin grundläggande uppgift och ta ansvar för sina kyrkobyggnader.

Över 90 procent av de ekonomiska enheterna i Svenska kyrkan har andelar av olika storlek i prästlönetillgångarnas avkastning. Sammantaget utgör den del av avkastningen som delas ut från prästlönetillgångarna varje år 2 till 3 procent av Svenska kyrkans samlade intäkter. Den största intäkten är den kyrkoavgift som medlemmarna betalar in som står för 60 procent. För vissa församlingar kan dock intäkten från prästlönetillgångar motsvara uppemot, eller till och med drygt, hälften av intäkterna.

Diagrammet nedan visar att utdelningen, och därmed prästlönetillgångars bidrag till kyrkans grundläggande verksamhet, har legat på mellan 400 till 600 miljoner kronor om året det senaste decenniet. Utdelningen på 2018 års förvaltning uppgick till 449 miljoner kronor.

Fördelningen mellan de tre tillgångsslagen – jord, skog och kapitalförvaltning – skiljer sig åt i olika delar av landet. De största arealerna jordbruksmark finns i Lunds och Skara stift medan de största arealerna skog finns i Växjö och Härnösands stift. I Stockholms stift är det kapitalförvaltning som har den största betydelsen bland tillgångsslagen.

Utdelningar 2009–2018

[2] §9 Lag (1998:1591) om Svenska kyrkan.

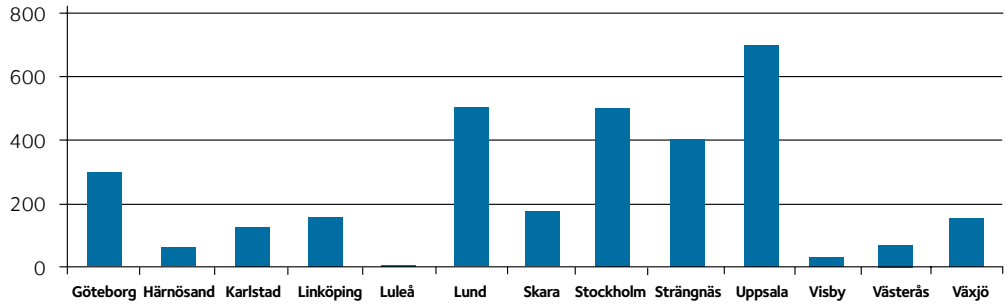
I diagrammen nedan framgår hur storleken på förvaltat finansiellt kapital samt arealer jord- och skogsbruksmark skiljer sig åt mellan stiften.

Skogsmarken är inte i sin helhet tillräckligt produktiv för att vara brukbar (produktiv). Exempelvis brukas inte områden som omfattar berghällar, myrar och fjäll. Dessa lågproduktiva områden – så kallade impediment – är enligt Skogsvårdslagen förbjudna att bedriva skogsbruk i. Totalt utgör impedimenten på prästlönefastigheter cirka 66 000 hektar.

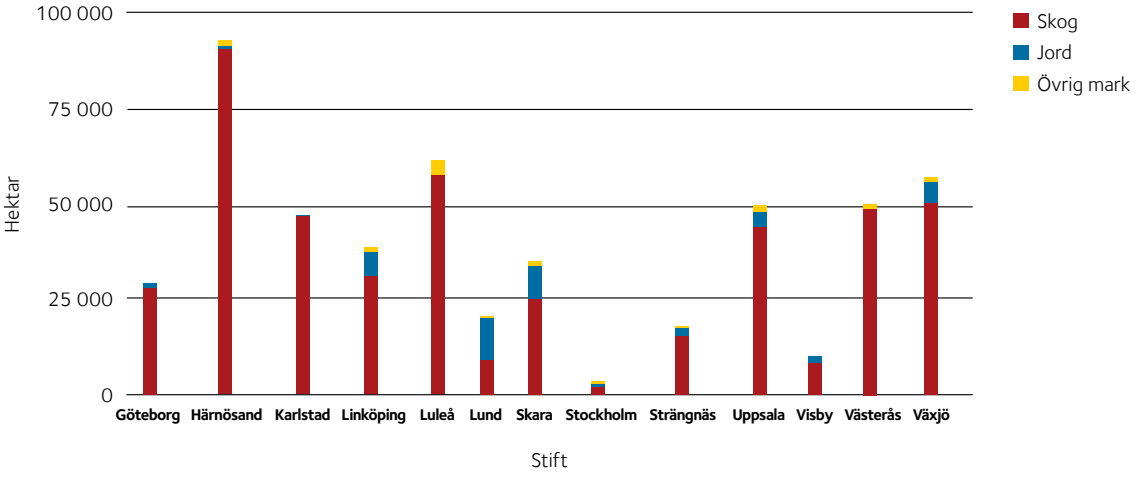
När det gäller den produktiva skogsmarken har inte allt skogsbruk ekonomisk avkastning som mål. Nio procent eller 33 000 hektar av den produktiva skogsmarken undantas från kommersiellt bruk, oftast för att den bedömts ha höga naturvärden. Detta kallas på branschspråk för frivilliga avsättningar. Utöver detta sker ett löpande arbete med att vårda och utveckla natur-, sociala och kulturhistoriska värden i all förvaltning (så kallad generell hänsyn).

Intäkterna från förvaltningen av skog består framförallt av försäljning av timmer, medan utarrendering av mark är den dominerande intäktskällan inom jordbruket. Sammanlagt rör det sig om 1 476 jordbruksarrenden, som omfattar 225 gårdsarrenden och 1 251 sidoarrenden.

Marknadsvärden finansiellt kapital 2018

Arealer mark 2018

CASE

Tidsmaskinen i Mörsil

Svenska kyrkan är en del av Sveriges skogsbruks-historia. Det har man tagit vara på i Mörsil i Härnösands stift där den som besöker muséet kliver in i en tidsmaskin som tar besökaren tillbaka i tiden.

Allt inom skogsbruket används, slits och kastas bort, säger stiftsskogvaktare Fredrik Sätter. Men vissa föremål är värda att bevara. Han visar runt i muséet som ligger i en AK-barack, granne med andra små hus på hembygds-området Römmen. I baracken bodde en gång i tiden AK-arbetare, det vill säga statliga nödhjälpsarbetare under 1900-talets första hälft. Jobben skapades för att motverka arbetslösheten. Vägbyggen, dikning och skogs-arbete var vanliga uppgifter. Lönen var låg och man bodde i baracker, ofta långt från hemmet.

Fredriks företrädare, eldsjälen och stifts-skogvaktaren John Mattsson, såg till att föra vidare sin och andras yrkeshistoria genom att samla ihop föremål från skogsbruket innan de kasserades. Så skapades muséet i Mörsil. Nu är John Mattson borta, men många minnen finns kvar i baracken, där föremålen är från tiden 1940 till 1990. Själva baracken byggdes 1934 och stod vid sjön Hemtjärnen som bostad åt skogsarbetarlag på kyrkans mark.

Välanvända verktyg, slitna sågar och den i dag förkastade hormoslyrsprutan vittnar om historien. Liksom själva baracken, en gång hem i skogen åt tolv män och en kocka, som hushållade och höll ordning. Det anas en doft av kamin och blöta yllestrumpor och baracken vittnar om hårt slit och samarbete – och skogsbruk under skiftande villkor.

– Nittio procent är säkert grejer som inte används idag, fast det är samma typ av skogsbruk, påpekar Fredrik. Och det finns många mätinstrument av olika slag, allt ska ju mätas i skogen.

Samlingen började med stämpelyxor. Varje bolag eller skogsägare hade en stämpel att sätta på sin skog, och kyrkans ägarmärke är en mitra.

En äldre stämpelyxa med kyrkans märke.
Foto: Ulla Sundin Beck

Till den mer hemmagjorda tekniken hör nog ett uppvattningsaggregat som användes förr när man gjorde vägar över isen på sjöar och myrar. För att få riktigt bra vägar pumpade man upp vatten på isen som sedan fick frysa, så isen blev tjock och bra.

En rad med motorsågar illustrerar också teknikutvecklingen.

– Varje år ringer någon och frågar om vi vill ta emot den gamla sparade motorsågen. Det är väldigt trevligt, men vi har inte så mycket plats och detta är inte heller ett motorsågsmuseum.

Stiftet äger själva baracken och föremålen, men har hjälp av hembygdsföreningen för att kunna visa det lilla museet. När hembygdsgården har sommaröppet kan den som vill ta en tur i skogsbruket från förr.

För det har hänt en del. Fredrik Sätter har andra arbetsvillkor än vad utställningsföremålen speglar.

– Idag blir det mycket datortid och bilkörning för att täcka större områden. Entreprenörer sköter verksamheten i skogen, och visst kan de rulla med sig en koja som går fint att bo i. Men det finns nog ingen kocka.

Mörsil kyrka.
Foto: Ulla Sundin Beck

Ekonomiskt resultat 2018

FÖRVALTNINGEN AV prästlönetillgångarna ska uppnå bästa möjliga uthålliga totalavkastning och ske i enlighet med Svenska kyrkans grundläggande värderingar. Detta innebär att långsiktighet och hållbarhet ska väga tungt i förvaltningen. Att förvaltningen omfattar tre olika tillgångsslag – jord, skog och ett finansiellt kapital – skapar möjligheter att sprida riskerna. Medan kapitalförvaltningen i hög grad påverkas av börsens svängningar, tenderar förvaltningen av skog och mark att ge en mer måttligt varierande avkastning mellan åren. Under 2018 har de marknader inom vilka prästlönetillgångarna verkar utvecklats på olika sätt. Året kännetecknades av en fortsatt stark konjunktur för skogsnäringen. Efterfrågan på skogsråvaran har varit stor, med prisrekord som följd. Samtidigt var 2018 ett turbulent år på både den svenska och den globala aktiemarknaden. Året avslutades med kraftiga nedgångar, där Stockholmsbörsen sjönk sett över helåret med 4,4 procent, medan den globala aktiemarknaden sjönk med 0,9 procent.

2018 års resultat för den samlade förvaltningen av prästlönetillgångar blev 595 miljoner kronor, vilket var 274 miljoner kronor lägre än året innan. Det förklaras framförallt av uppkomna realisationsvinster i samband med att skog- och markfastigheter sålts. Om man bortser från dessa reavinster,

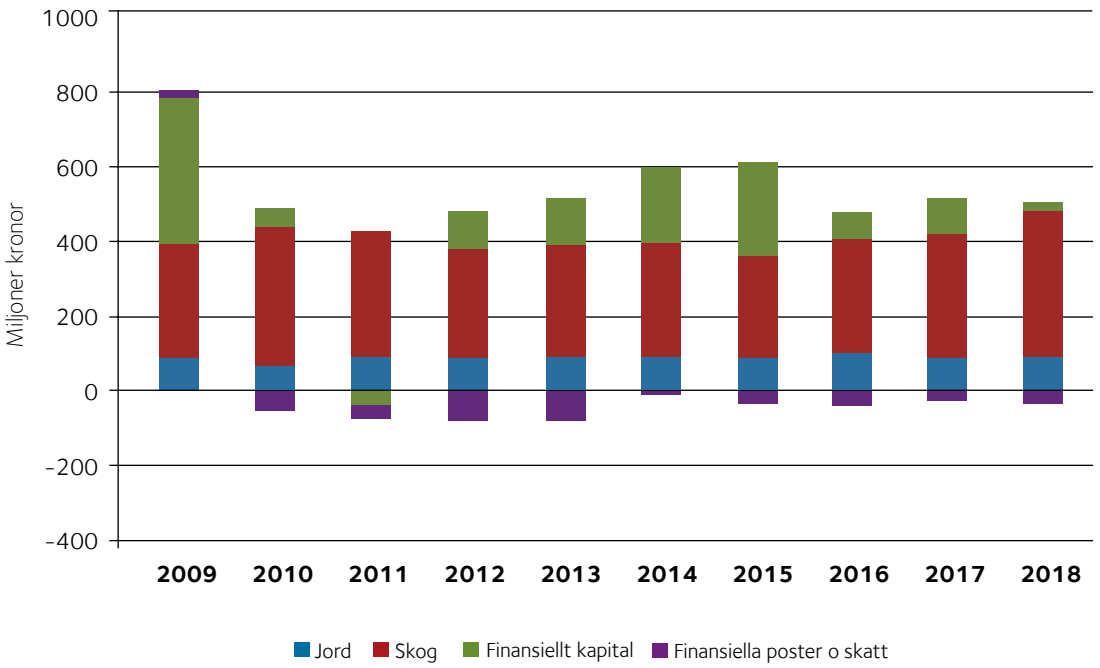
förbättrades rörelseresultatet för skog med 60 miljoner kronor, medan kapitalförvaltningens resultat var 64 miljoner kronor lägre än fjolårets. Jordbrukets rörelseresultat förbättrades marginellt jämfört med 2018.

Diagrammet nedan visar den resultatutveckling som skett sedan år 2009, fördelat på skog, jord och finansiellt kapital. Det visar tydligt hur skog och jord har haft en mer stabil avkastning under perioden, medan kapitalförvaltningens avkastning varierat från år till år.

Jord- och skogsbrukets avkastning mäts med måttet direktavkastning. Skogsbruket har under den senaste femårsperioden uppnått en genomsnittlig direktavkastning[3] på 1,6 procent. Jordbrukets direktavkastning har i snitt varit 1,8 procent. Kapitalförvaltningens resultat mäts i totalavkastning, och har under samma period gett 4,4 procent med detta mått mätt. Som tydligt framgår av diagrammet nedan varierar resultatet mellan åren betydligt mer för investeringar inom kapitalförvaltningen jämfört med skog och jord. Sedan 2012 har kapitalförvaltningen gett ett positivt resultat varje år, vilket också lett till en hög avkastning för den redovisade perioden. För 2011 var dock resultatet negativt.

Hela årsresultatet får inte tas i anspråk för utdelning till verksamheten, eftersom Lagen om Svenska kyrkan (1998:1591) slår fast att tillgångarna måste värdesäkras mot inflationen. Den del av resultatet för 2018 som delas ut under 2019 är därför ett lägre belopp än det totala resultatet för 2018, nämligen 449 miljoner kronor.

Resultat 2009 – 2018

[3] Direktavkastning beräknas som rörelseresultat exklusive realisationsresultat från tillgångsförsäljningar, dividerat med genomsnittligt marknadsvärde på förvaltade tillgångar. Totalavkastning beräknas som rörelseresultat inklusive realisationsresultat från tillgångsförsäljningar och värdeutveckling under året, dividerat med genomsnittligt marknadsvärde på förvaltade tillgångar. Marknadsvärdena för skog och jord beräknas som taxeringsvärde * 1,33. Insättningar och uttag ur kapitalförvaltningen under perioden har inte tagits med i beräkningen av kapitalförvaltningens totalavkastning.

CASE

Ny börs för traditionella affärer

Svenska kyrkans band till skog och mark är som bekant uråldriga. Men för att uppnå god lönsamhet och avkastning provar man moderna metoder vid virkesförsäljning. Egendomschef Klas Gustavsson i Växjö stift beskriver hur stiftet börjat anlita Virkesbörsen för att nå ut till fler potentiella köpare.

– När det kommer nya instrument för att nå ut till marknaden tycker jag vi ska använda dem. Vi har börjat anlita Virkesbörsen, en digital marknadsplats, som startade i september 2017. Nya möjligheter är ett sätt att hålla verksamheten pigg och fräsch, även om man är gammal, säger Klas Gustavsson och skrattar.

Han ser den nystartade Virkesbörsen som en anslagstavla utan affärsrisk. Snarare är det ytterligare ett sätt att marknadsföra virket från de 48 000 hektaren skog i Växjö stift, där varje år cirka 440 hektar slutavverkas. Skogsförvaltningens omsättning är hundra miljoner kronor varje år med ett överskott på femtio miljoner.

> ”Prästlönetillgångarna är innovativa och snabbfotade.”
>
> – Adam Aljaraidah, vd Virkesbörsen

– Eftersom vi inte har egna industrier är det extra viktigt att nå ut med det vi kan erbjuda marknaden. För tillfället använder vi både nya och gamla kanaler.

Klas Gustavsson tycker att det är för tidigt att säga om Virkesbörsen blir huvudspåret, men han anser att det är ett modernt sätt att nå virkesköpare med information om bland

I Växjö stifts prästlönetillgångar ingår 48 000 hektar skog, varav cirka 440 hektar årligen slutavverkas.
Foto: Ulla Sundin Beck

annat traktdirektiv, som visar hur skogsområdet ska avverkas.

– Och tydligen fanns det virkesköpare som vi inte hade nått på det gamla sättet, som bland annat är rotposterbjudande per brev till kända köpare, säger han.

En rotpost är skog på rot, vilket är ett av många olika sätt att sälja virke. Virkesmarknaden präglas av traditioner och relationer. En mängd olika prisformer och volymmått komplicerar prisjämförelser mellan anbud från olika köpare. I allmänhet erbjuder köparen ett pris som säljaren tar ställning till. Men Virkesbörsen ger större transparens.

Adam Aljaraidah är vd och medgrundare till Virkesbörsen, som tar emot alla typer av virkesaffärer för anbud via nätauktion. Han är glad att prästlönetillgångarna i Växjö stift har visat förtroende för Virkesbörsen:

– Vi tror att vi kan hjälpa dem, och de bidrar med den store skogsaktörens synsätt. Vi ser dem som en innovationspartner och det ger oss ett självförtroende och en tro på att vi har en bra produkt.

Han beskriver att stiftens användning av Virkesbörsen bidrar till en mer öppen och effektiv virkesmarknad. På så sätt stärker de även den enskilde, mindre skogsägarens roll på marknaden.

Fler stift utöver Växjö har testat Virkesbörsens tjänster, men de har inte hunnit utvärdera resultatet.

Omvärld

Skog

2016 trädde ett globalt klimatavtal i kraft (Parisavtalet) som slår fast världens ambition om att begränsa uppvärmningen till max två grader och sikta på 1,5 grad som är en säkrare gräns för mänskligheten. Året efter antog Sveriges riksdag för första gången en klimatlag, som binder kommande regeringar till målet om att Sverige inte ska ha några nettoutsläpp av växthusgaser 2045. I och med klimatlagen accelererar nu Sveriges arbete med att övergå till en biobaserad ekonomi, där förnybara råvaror ska ersätta de fossila. Här kommer skogsråvaran, liksom ökade satsningar på förnybara energikällor som vind, sol och biomassa, att vara central.

Samtidigt pekar Naturvårdsverkets senaste fördjupade analys av miljösituationen på stora utmaningar när det gäller att nå miljökvalitetsmålen som riksdagen antog vid millennieskiftet. Ekosystemtjänsterna, det vill säga de produkter och tjänster som naturen förser samhället med och som vi är helt beroende av, är i stort behov av återhämtning och de är idag klent rustade för att stå emot klimatförändringar. Myndigheten bedömer att takten på arbetet för att bevara den biologiska mångfalden måste öka[4].

Under de senaste årens dialoger mellan skogens intressenter, till exempel under Nationella skogsprogrammet som initierades av regeringen, märks att förväntningarna på vad skogen ska leverera ökar och att åsikterna går isär när det gäller vilket utrymme olika värden ska ges och hur de bäst kan samspela.

Jord

Som en följd av den varma och torra sommaren uppvisade lantbrukets alla produktions-

[4] www.skogsstyrelsen.se/globalassets/om-oss/publikationer/2017/rapport-201713-skogens-ekosystemtjanster---status-och-paverkan.pdf

inriktningar vikande lönsamhet under 2018. Spannmålslagren i världen har minskat för andra året i rad, där produktionen inom EU samt världsproduktionen totalt sett minskade under 2018. Även i Sverige var skördarna av spannmål, oljeväxter och grovfoder avsevärt lägre än normalt.

Även om den långvariga prisökningen i södra Sverige på jord och arrende nu har stagnerat, tenderar arrendenivån på lediga fastigheter där ny arrendator ska tillträda fortfarande ligga relativt högt.

En rad politiska beslut från de senaste två åren syftar till att uppnå Sveriges miljömål som bland annat berör frågor som levande sjöar och vattendrag, övergödning och de pågående klimatförändringarna.

- Ett exempel är den nya livsmedelsstrategin från 2017 som syftar till att öka livsmedelsproduktionen i landet, såväl konventionell som ekologisk. 30 procent av den svenska jordbruksmarken ska 2030 vara ekologiskt certifierad. 60 procent av den offentliga livsmedelskonsumtionen ska vara ekologisk samma år.

- Ett annat beslut gäller gröna infrastrukturer som alla länsstyrelser hösten 2018 ska ha tagit fram handlingsplaner för i syfte att främja den biologiska mångfalden och naturens olika ekosystemtjänster[5].

- Även EU:s beslut påverkar i hög grad markanvändningen i Sverige. Enligt nytt direktiv om förnybar energi, som beslutades i EU-parlamentet i januari 2018, begränsas andelen grödobaserade drivmedel till sju procent av den totala drivmedelsmängden fram till 2030. Detta för att undvika att mark för livsmedelsproduktion används för att odla biodrivmedel.

Kapitalförvaltning

Kyrkor världen över var tidigt ute med att lyfta betydelsen av att kapital investeras på ett etiskt och hållbart sätt. De senaste åren syns en tydlig trend där allt fler aktörer på ett eller annat sätt inlett ett arbete med att integrera frågor som miljöhänsyn och socialt ansvar i sin kapitalförvaltning. Globalt samlar idag FN-initiativet *Principles for Responsible Investment* 1 500 investerare som tillsammans står för ett kapital på 60 000 miljarder dollar. Liknande utveckling märks också på klimatområdet. Från att det var mindre aktörer som agerade i klimatfrågan genom att sälja av bolag som utvinner fossil energi och investera i bolag som bidrar till lösningar på globala utmaningar – kyrkor, kommuner, universitet med flera – så har större kapital- och pensionsförvaltare börjat se fossiltunga bolag som en finansiell risk. 2018 införde regeringen krav på hållbarhetsinformation för fonder bland annat som en följd av att forskning visat på en tydlig koppling mellan lönsamhet och hållbarhet.

[5] Grön infrastruktur är nätverk av natur som bidrar till fungerande livsmiljöer för växter och djur samt människors välbefinnande. Handlingsplanerna synliggör biologiska sammanhang i landskapet, underlättar planering över administrativa gränser och blir ett underlag för samverkan mellan samhällsaktörer istället för att var och en ser till sin begränsade markyta.

Miljö och socialt ansvar i förvaltningen

KYRKOORDNINGEN SLÅR FAST att förvaltningen av prästlönetillgångar ska vara förenlig med Svenska kyrkans grundläggande värderingar. Naturen skapar en mångfald av värden. En skapelseorienterad teologi betonar det ömsesidiga beroendet mellan allt levande, istället för att bara sätta människans behov här och nu i centrum. Ett skapelseorienterat synsätt lägger grunden för en förvaltning som också ser till kommande generationers behov och strävar efter hållbarhet och långsiktighet – en förvaltning där inte bara ekonomiska utan även sociala, andliga, miljömässiga och kulturella värden därför förvaltas, skyddas och utvecklas. Det kan exempelvis handla om att lyfta andliga och sociala värden när Svenska kyrkan anordnar pilgrimsvandringar och underhåller vandringsleder för att människor ska få tillgång till rekreation och motion. Det kan också handla om samverkansprojekt för att skydda hotade arter eller restaurera våtmarker.

Ytterligare ett exempel är *Skogen i skolan* där alla stift deltar för att ge barn och unga tillgång till och kunskap om skogen. Sammantaget handlar det om att förvalta tillgångarna med fler mål utöver de strikt ekonomiska. I kommande avsnitt ges fler exempel på vad det innebär i praktiken.

CASE

Sociala och andliga värden sida vid sida med skogsbruk i Skara

Att människan mår bra i naturen och uppskattar fler värden än sådana som kan räknas i pengar är ett faktum. Det märks tydligt till exempel när stiften ger plats till sociala och andliga värden när skog och mark förvaltas.

Inom gamla Skaraborgs län löper mer än femtio mil pilgrimsleder som har status som europeiska kulturvägar. Lederna märks med S:t Olofskorset och leder mot Olof den Heliges grav i norska Trondheim.

– Att vandra öppnar en naturupplevelse, det är härligt för alla att gå i skogen. En pilgrimsvandring har också ett andligt värde. Naturen gör något med oss. Det är även en inre vandring, det ska hända något på insidan, beskriver Mikael Kjell, präst i Sävare församling utanför Lidköping.

Han har dragit leder och vandrat i snart två decennier. Han är en del av den växande trenden med särskilda pilgrimsvandringar där lederna gärna dras kring medeltida besöksmål som kyrkor. Landskapet har brukats av människor i tusentals år där kulturspår – gamla och nya – skänker sammanhang.

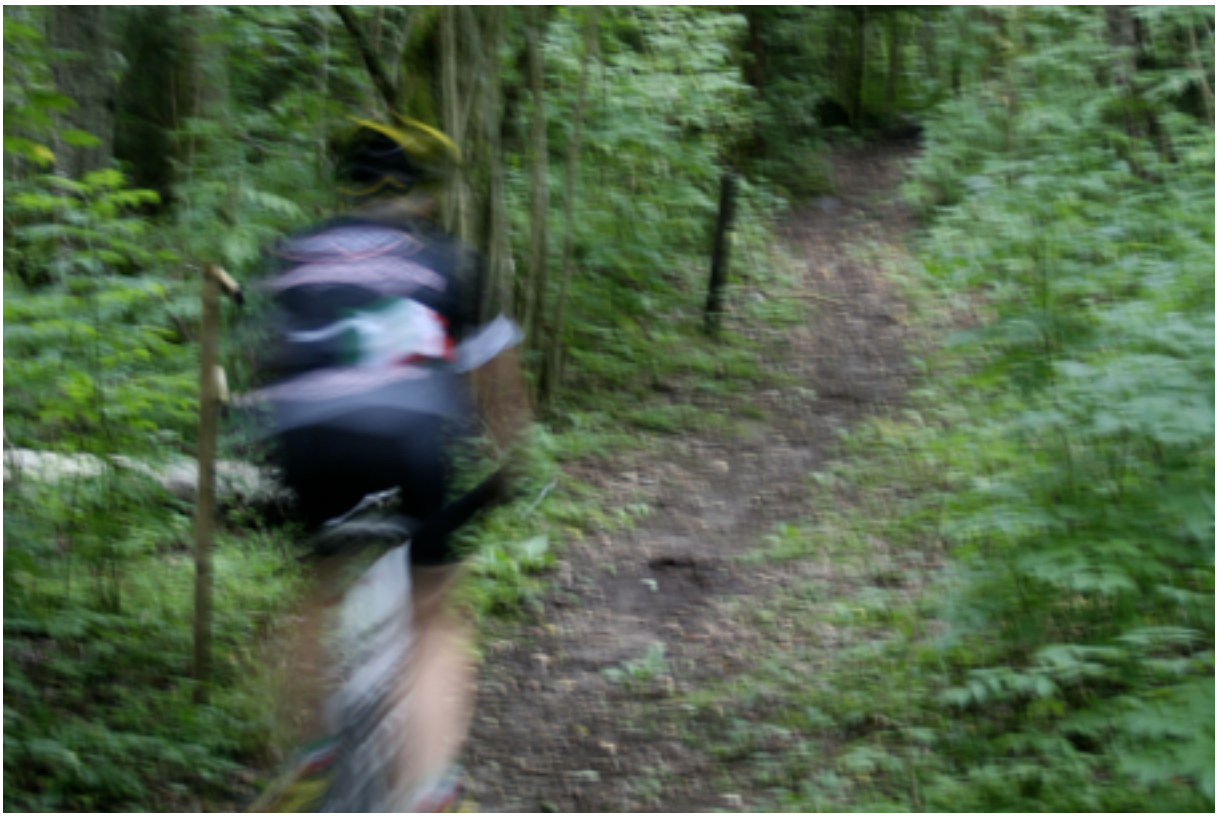
Stiftsskogvaktare Fredrik Bergqvist i Skara stift berättar om allt från vandringsleder och elljusspår till mountainbike- och ridleder på den mark som kyrkan upplåter. Verksamheterna ställer särskilda krav på skogsskötseln:

– När vi arbetar i omgivande skog undviker vi att köra på leden och väljer att korsa den för att minimera sträckan som skadas istället. Själva leden sköts av avtalsparten, som till exempel röjer sly, ser efter stolpar, skyltning och informationsmaterial eller tar hand om träd som har fallit över leden.

Prästlönetillgångarna i Skara stift upplåter marken och skriver avtal med den som vill ta hand om en led eller ett avsnitt. En vanlig avtalspart är en kommun, men det kan även

Vandring längs Sankt Botvids pilgrimsled.
Foto: Daniel Claesson/Ikon

Utöver vandringsleder upplåter Skara stift även mark till mountainbike- och ridleder.
Foto: Ulla Sundin Beck

vara en idrottsförening, en hembygdsförening eller en annan stark och lokalt förankrad aktör som i regel själv har tagit initiativ till att ta hand om en vandringsled. Avtalsparten betalar en mindre summa för nyttjanderätten, men ”det är inget vi tjänar pengar på”, säger Fredrik Bergqvist och påpekar att upplåtelsen innebär en viss hantering från markägarens sida.

– Vi ser positivt på att upplåta marken och använda våra fastigheter på andra sätt än skogsproduktion. Även om vi måste ta hänsyn som kostar oss pengar så vill vi främja sociala värden i skogen.

Det har förekommit att man har avstått från vissa skogliga skötselåtgärder eller skjutit upp dem, eftersom inte alla skogsbesökare förstår skogsbruket utan kan bli överraskade över landskapets förändring efter en slutavverkning.

– Särskilt om det är tätortsnära gör vi så. Vi tittar just nu på hyggesfria metoder. Det kommer, det känner vi. Certifieringarna som innebär att vi sätter av fem procent till naturvård kräver kanske i framtiden att ytterligare fem procent sköts med alternativa metoder, som hyggesfritt, säger Fredrik Bergqvist.

Skogs-förvaltningen

Skogscertifiering för ett ansvarsfullt skogsbruk

Centralt i stiftens strategi för att uppnå ett hållbart skogsbruk är att arbeta med erkända hållbarhetscertifieringar - FSC® (Forest Stewardship Council) och PEFC™ (Programme for the Endorsement of Forest Certification Schemes)[6]. Ett certifierat skogsbruk ska vara värdeskapande genom att vara ekonomiskt hållbart och samtidigt ta hänsyn till sociala aspekter och miljö. Social hänsyn tas exempelvis genom att tillhandahålla goda arbetsförhållanden för anställda och entreprenörer, ha kontakt och samråd med de som berörs av skogsbruket och genom hänsyn till rennäringen. Miljöhänsyn tas dels genom att avsätta en del av den produktiva skogsmarken för naturvård, dels genom så kallad generell hänsyn vid skogsbruksåtgärder, exempelvis genom att lämna död ved, biologiskt värdefulla träd och kantzoner mot vattendrag.

Prästlönetillgångarna deltar i det löpande arbetet med att vidareutveckla standarderna genom att finnas representerade i FSC:s standardkommitté, genom styrelseposter i både FSC och PEFC i Sverige samt genom att lämna synpunkter när möjligheten finns att yttra sig vid konsultationer och remisser.

Både FSC® och PEFC™ ställer krav på att minst 5 procent av den produktiva skogsmarken inte ska brukas utan istället sättas av för naturvård. I den andelen ingår nyckelbiotoper och frivilliga avsättningar med höga naturvärden. Totalt sett har prästlönetillgångarna frivilligt och utan ekonomisk ersättning gått längre än certifieringskraven och

[6] Aktuella standarder och mer information om certifieringssystemen finns på respektive organisations hemsida (www.pefc.se och se.fsc.org/se-se).

avsatt 9 procent av den produktiva skogsmarken för naturvård. Andelen avsättningar i olika delar av landet varierar från 7 procent till 19 procent. Variationerna beror bland annat på olika förutsättningar för skogsbruket i de olika stiften. Utöver detta lämnas, som tidigare nämnts, generell hänsyn vid skogsbruksåtgärder.

Prästlönetillgångarnas markinnehav, nyckelbiotoper och frivilligt avsatta områden finns redovisade i form av en digital karta[7] tillsammans med flera andra större aktörers innehav[8].

Revisioner och uppföljning

Extern revision
Genom externa granskningar och egna uppföljningar kontrolleras regelbundet att skogsbruket följer de lagar och certifieringskrav som finns. Resultatet av uppföljningarna ligger sedan till grund för fokusfrågor efterföljande år för till exempel internrevisioner och andra egna uppföljningar och blir ett led i att arbeta med ständiga förbättringar.

Extern revision av prästlönetillgångars skogsbruk utförs varje år av DNV GL och under revisionen görs besök i tre till fyra stift för kontroll av både skogsskötsel och administration. Avvikelser ska enligt certifieringarnas krav åtgärdas inom en viss tidsperiod beroende på hur allvarliga de är. Vid revisionen 2018 hittades totalt 22 (9) avvikelser. Det rörde sig om såväl administrativa processer som operativa synpunkter. En stor avvikelse noterades, relaterad till markberedning. Denna avvikelse åtgärdades inom den föreskrivna 90-dagarsperioden. Övriga avvikelser ska hanteras inom 12 månader, och förvaltningen ser inte att det är ett problem att genomföra detta.
Utöver den externa revisionen utförs också interna uppföljningar av tjänstemän som är väl förtrogna med de olika standarderna och har genomgått utbildning för uppgiften.

Korta fakta om Svenska kyrkans certifieringsarbete

- Alla stift arbetar med skogscertifieringarna. Sex stift är dubbelcertifierade, det vill säga både enligt FSC och PEFC, medan fem stift endast arbetar med FSC och två stift arbetar endast med PEFC.
- Tolv av tretton stift är certifierade via Svenska kyrkans Skogscertifiering (SKSC), en förening som har till uppgift att säkerställa medlemsstiftens certifiering av respektive skogsbruk enligt FSC® (licensnummer SKSC: FSC-C014110) och PEFC™ samt erbjuda församlingsskogar PEFC™-certifiering.
- Som paraplyorganisation för gruppcertifikat enligt PEFC är föreningens ledningssystem certifierat i enlighet med ISO14001.
- Göteborgs stift har sin skog certifierad under Södra Skogsägarnas paraply istället för att ingå i Svenska kyrkans certifieringsförening.

Uppföljning av olika miljöfunktioner
Ytterligare ett exempel på uppföljning är den årliga inventeringen av områden som har slutavverkats på prästlönetillgångarnas mark. Uppföljningen kallas *Kvalitetsuppföljning i slutavverkning Svenska kyrkan* (KUSK) och undersöker hur olika miljöfunktioner värnas. Det gäller exempelvis hänsynskrävande biotoper, kantzoner och högstubbar. I inventeringen bedöms också hanteringen av forn- och kulturlämningar med samma betygssystem som Skogsstyrelsen använder sig av i sin hänsynsuppföljning. Den mest framträdande slutsatsen som kan dras av KUSK-inventeringen 2018 är att arbetet med körskador ger väldigt positiva resultat.

Forn- och kulturlämningar inventeras enligt en 4-gradig skala där 1 är oskadad och 4 innebär irreversibel skada. 135 fornlämningar och

[7] www.skogsindustrierna.se/skogsindustrin/hallbarhet/hallbart-skogsbruk/frivilligt-avsatt-skog/karta/
[8] Göteborgs stifts förvaltning är undantaget.

72 övriga kulturhistoriska lämningar inventerades under 2018. Det stora antalet beror på att två specifika trakter hade ett väldigt stort antal (100 samt 32) odlingsrösen. Av de bedömda lämningarna har 55 kulturlämningar och 35 fornlämningar hanterats helt korrekt och alltså fått betyg 1. Övriga lämningar (100 fornlämningar och 17 kulturlämningar) har fått betyg 2, vilket innebär att de skadats av ris eller liknande. Ingen lämning har bedömts vara allvarligt skadad.

För att minska antalet skador arbetar Prästlönetillgångarna med utbildningsinsatser, utökad användning av så kallade kulturstubbar samt samråd med och anvisningar från länsstyrelserna.

Uppföljning av miljömål
Verksamheten är certifierad enligt ISO 14001 där krav ställs på att de viktigaste miljöaspekterna ska identifieras och för några av dessa ska mål sättas för särskild uppföljning. Inom Svenska kyrkans Skogscertifiering fanns under 2018 två miljömål.

Det ena miljömålet säger att skötsel ska utföras i 3 procent av alla skogsbestånd med målklassen NS årligen, beräknat som ett snitt över tre år. Bestånd som har målklassen NS (Naturvård Skötsel) är bestånd som undantas från skogsbruk och där skötselåtgärder görs enbart med syftet att bevara eller öka de naturvärden som karaktäriserar beståndet. En vanlig form av naturvårdande skötsel är exempelvis att hugga bort gran ur lövbestånd för att gynna arter som är beroende av lövdominerad skog. Målet har nåtts under året och utgår därmed. Andelen NS-bestånd som sköts kommer också fortsatt att följas.

Det andra miljömålet säger att andelen trakter med förekomst av allvarliga körskador ska minska med 75 procent jämfört med ingångsnivån 2012. En körskada innebär att de maskiner som används vid olika skogsbruksåtgärder åstadkommer skador genom spårbildning och/eller kompaktering av marken. Körskador är allvarliga när de exempelvis sker i direkt anslutning till sjöar och vattendrag eller när de påverkar naturvärden i lämnad naturhänsyn. Tyvärr har målet inte nåtts under 2018, varför det förlängs med tre år.

Eftersom ett av de två tidigare miljömålen uppnåtts så har Prästlönetillgångarna antagit två nya miljömål. Dessa kommer att komplettera det förlängda målet om att minska andelen trakter med körskador.

- Minska skadorna i samband med markberedning
- Utveckla arbetet med hyggesfria avverkningsmetoder

Arbetet med dessa nya mål har inletts genom en kartläggningsfas. När denna är klar kommer målen att kvantifieras och tidsättas.

CASE

Naturvärden gynnas i Bygdeås våtmarksprojekt

Att våtlägga en tidigare dränerad mark för att utveckla dess miljövärden är en väg som prövas i Bygdeå, Luleå stift. Här samarbetar Luleå stift och Länsstyrelsen Västerbotten i ett pilotprojekt som man hoppas ska gynna såväl vattenkvaliteten som djurlivet i området.

Det kvillrar, glittrar och porlar. De senaste dagarna har våren kommit med snabba steg till Bygdeå, som ligger några mil från Umeå. Tjälen går ur marken och det ser ganska stökigt ut med jordvallar, stubbar och igenlagda diken på projektområdet. Åtgärderna genomförs inte för upplevelsens utan för miljöns skull, förklarar stiftsjägmästare Anders Landström.

– När länsstyrelsen kontaktade oss för att använda vår mark såg jag inga problem. Den stora frågan var hur jaktlaget och de närboende skulle reagera, så vi önskade samråd med berörda parter. Det genomfördes och de negativa reaktionerna uteblev, så då skrev vi på, fortsätter han.

Tobias Eriksson, som är projektledare för Länsstyrelsens projekt VIMLA, *Vatten och människan i landskapet,* kliver omkring i nödvändiga stövlar och begrundar den ångande marken och en rännil som försöker ta sig mot havet. Tanken är att dämma upp vattenflödet och våtlägga en del av marken. Här gick tidigare diken genom området, som delvis består av sura sulfatjordar. Men vid torka syresätts marken och den blir extremt sur. Kommer det ett höstregn sköljs syrorna ut i vattendragen. Följden kan bland annat bli höga metallhalter och fiskdöd.

Området i Bygdeå ligger nära samhället och i kanten går ett elljusspår. Tobias har hittat en sjö på kartor från 1600-talet. Landhöjning och dikning skapade sedan norrländsk jordbruksmark.

– I projektet har vi letat efter markägare som frivilligt kan tänka sig att våtlägga och kyrkan tyckte att detta gick bra, säger Tobias Eriksson.

Medan länsstyrelsen har stått för avverkningen har kyrkan fått virkesvärdet, en bra kompromiss eftersom det nu inte kommer att växa skog framöver just här, berättar han.

Länsstyrelsens projektledare för VIMLA, Tobias Eriksson.
Foto: Ulla Sundin Beck

Genom att dämma upp vattenflödet och våtlägga en del av marken förhindrar man att vatten som försurats och innehåller höga metallhalter rinner ut i hav och sjöar.
Foto: Länsstyrelsen

Bygdeå är en pilotåtgärd där kemin i marken och vattnet undersöks före och efter. En våtmarksåterställning kan vara relativt enkel. Man kan plugga igen dikena och låta naturen ha sin gång. Men här ska vattnet dämmas upp till en högre nivå med vallar.

– Vi har en mer avancerad ambitionsnivå och vill skapa andra värden, till exempel vill vi göra det möjligt för fisk att leka och ta sig upp. Det är annars svårt för gädda och abborre att hitta lekområden i kraftigt dikade avrinningsområden, klargör Tobias Eriksson.

Det handlar om några hektar med en myr och kringliggande åkrar som håller på att växa igen. Runtom står granskog men det har inte varit högproduktiv skogsmark. Nedströms finns en jordbrukare vars marker är en del av dikessystemet men som inte påverkas av åtgärden.

– Här skapas död ved, vilket insekter och fåglar gillar. Det ser ut som ett slagfält just nu men blir säkert en bra biotop, anser Tobias Eriksson.

Anders Landström på Luleå stift pekar på några viktiga erfarenheter av samverkansprojektet:

– Jag undrade inledningsvis om området verkligen skulle bli vackrare av åtgärden, men nu när skogen är borta är det lättare att föreställa sig en öppen vattenspegel och lövträd som bildar en inbjudande miljö. Man måste vara öppen även för idéer man inte skulle ha kommit på själv, vara öppen och lyssna.

CASE

Hyggesfritt skogsbruk i Härnösand och Karlstad

I Sverige bedrivs nästan uteslutande så kallat trakthyggesbruk. Det innebär att skogen under sin omloppstid sköts med röjning, gallring och slutavverkning. De senaste åren har frågan om alternativa skogsbruksmetoder kommit att diskuteras allt mer för att i vissa områden stärka ekosystemen och gynna sociala värden. I till exempel Härnösand och Karlstad stift arbetar prästlönetillgångarna för att bygga kunskap om de nya metoderna.

Frågan om alternativ till dagens skogsbruksmetoder är laddad och bottnar i olika syn på vad som utgör ett hållbart skogsbruk. Vissa pekar på att dagens skogsbruk tagit stora steg i en hållbar riktning de senaste decennierna, genom ökade arealer mark avsatta för naturvård och fler insatser för att värna naturvärden vid avverkningar. Andra menar att alternativa metoder behövs för att nå längre och klara målen om ökad biologisk mångfald och andra ekosystemtjänster. De förordar därför ett hyggesfritt skogsbruk.

Ett hyggesfritt skogsbruk skapar som ordet uttrycker inga kalhyggen. Det saknas däremot en tydlig, etablerad definition av vilka metoder som är hyggesfria, och vilka kriterier som ska vara uppfyllda för att ett skogsskötselsystem ska kunna anses vara hyggesfritt. Skogsstyrelsen position är att andelen hyggesfritt skogsbruk bör öka när det är motiverat av miljö- eller kulturmiljöskäl eller om det är en fördel för rekreationsvärden och rennäringen. Bland fördelarna som nämns är att skogskänslan bevaras och att det gynnar skogsfåglar, marksvampar, mossor, hänglavar och blåbärsris. Troligen minskar även risken för urlakning av näringsämnen och tungmetaller till vattendragen[9].

Prästlönetillgångar i de flesta stift har erfarenheter av alternativa metoder i någon form. Vanligast är att man i tätortsnära områden använder hyggesfria metoder av hänsyn till rekreationsvärden, exempelvis runt skolor eller motionsspår. Det förekommer också försök med hyggesfritt skogsbruk i skog som har ekonomisk avkastning som mål.

Stiften bidrar till att bygga upp ny kunskap på området. I Karlstads stift görs försök med alternativa metoder på totalt cirka 110 hektar mark fördelade på sex områden där man gjort bedömningen att hyggen inte skulle vara lämpliga. Ove Nystrand, stiftsjägmästare, anser att man kan se på hyggesfritt på två olika sätt. Antingen ser man det som ett sätt att bredda verktygslådan och att man använder hyggesfria metoder där det finns särskilda ekologiska eller sociala skäl för det. Eller så går man längre och ser det som en ekonomisk skötselmodell som ersätter trakthyggesbruket.

– I Karlstad stift har vi valt den första varianten, alltså sett behov av att anpassa skogsbruket i områden där hyggesmetoden inte passar, och där testar vi nu olika metoder för att marken inte ska bli kal eller helt trädfri under en omloppstid.

[9] www.skogsstyrelsen.se/globalassets/om-oss/publikationer/2017/rapport-201713-skogens-ekosystemtjanster---status-och-paverkan.pdf

I Kalmar och Härnösand stift testar man olika hyggesfria metoder.
Foto: Gustaf Hellsing

Prästlönetillgångarna i stiftet testar hyggesfria metoder i olika sorters skog och har haft lite olika mål med de olika insatserna. I ett område har hyggesfria metoder använts för att ge långsiktigt skydd till en bäck. I ett annat har man genom att hugga mindre luckor gynnat tjäderspel och blåbärsris på ett sätt som inte skulle ha uppnåtts om skogen avverkats eller stått helt orörd. I tätortsnära strövområden har Karlstad stifts prästlönetillgångar i samråd med Naturskyddsföreningen och andra som har haft synpunkter brukat skogen på ett sätt så att områdenas friluftsvärden värnas. Sedan försöken inleddes för cirka fem år sedan har prästlönetillgångarna i stiftet lärt sig en hel del. Kunskapen har delats under exkursioner.

I Härnösands stift har man också bidragit till kunskapsuppbyggnad.

I Bräcke har prästlönetillgångarna upplåtit mark till Skogsstyrelsen för att visa upp hur ett mer variationsrikt skogsbruk skulle kunna se ut. Området besöks bland annat av jägmästarstudenter från SLU varje år. Det handlar om åtta hektar mark som utgör ett demonstrationsområde med ungskog, mest tall, berättar Max Enander, stiftsjägmästare i Härnösands stift.

– Skogsbruket som vi bedriver är generellt grundat på vetenskap och beprövade metoder. Vi har dock inte så mycket erfarenheter av hyggesfritt skogsbruk. Vi deltar därför som markvärdar i Bräcke och har gett Skogsstyrelsen fria händer. Vi är även markvärdar inom exempelvis poppelodling och hybridasp tillsammans med forskningsinstitutet Skogforsk. Syftet är att vi ska lära mer och att vara öppna för att lära nytt.

Läs mer om hyggesfritt skogsbruk i Future Forests rapporter som sammanfattar debatten och kunskapsläget.

Markförvaltningen

PRÄSTLÖNETILLGÅNGARNA FÖRVALTAR knappt 9 000 hektar betesmark och drygt 38 000 hektar åkermark. Som tidigare nämnts gör det Svenska kyrkan till landets största förvaltare av jordbruksmark. Den här markens förvaltning skiljer sig dock från skogsmarkens på ett centralt sätt eftersom den nästan uteslutande är utarrenderad.

Totalt i landet har prästlönetillgångarna inte mindre än 225 gårdsarrenden, det vill säga arrenden där en hel gård, inklusive byggnader, är utarrenderad. Dessutom har man 1251 sidoarrenden, som exempelvis kan röra enskilda markområden utarrenderade till en gård ägd av någon annan. Totalt utgjorde intäkterna från alla dessa arrenden, tillsammans med övriga intäkter från jordbruksdrift, cirka 16 procent av prästlönetillgångarnas intäkter under 2017.

Arrendatorerna representerar många olika näringar. Det är främst jordbruk och djuruppfödning, men det förekommer också att mark arrenderas ut för produktion av förnybar energi.

Stiften uppskattar att minst 10 procent av arealen utgörs av ekologisk odling. Ekologisk odling förväntas öka kraftigt i Sverige de kommande åren på grund av nya mål om att 30 procent av jordbruksmarken ska utgöras av certifierad ekologisk jordbruksmark år 2030. 60 procent av den offentliga livsmedelskonsumtionen ska vara ekologisk samma år.

Förnybar energiproduktion

Under 2018 bidrog prästlönetillgångar direkt och indirekt till produktion av 823 572 MWh förnybar energi. Det skedde dels genom utarrendering av mark, dels genom energi-

Idag utgörs cirka 10 procent av prästtillgångarnas utarrenderade mark av ekologisk odling.
Foto: Kristina Strand Larsson

produktion i egen regi i form av vindkraft, vattenkraft, biogas och solenergi.

På senare år har antalet vindkraftverk på mark som prästlönetillgångar arrenderat ut ökat, vid utgången av 2018 fanns det 51 sådana kraftverk. Dessutom fanns nio solcellsanläggningar på prästlönetillgångars mark i Uppsala, Linköping, Skara, Växjö och Lunds stift. Sett till antalet har solcellsanläggningarna mer än fördubblats jämfört med 2016.

Utöver ovan nämnda vind- och solkraft finns också sex vattenkraftverk på prästlönetillgångars mark. De flesta av dessa står på mark som arrenderas ut.

Prästlönetillgångarna levererar även råvaror till förnybar energiproduktion via skogsbruket. Det handlar om att man tar till vara på och säljer brännved och grot (grenar och toppar) i samband avverkningar.

CASE

Energi från ovan i Skara stift

För prästlönetillgångar i Skara stift ligger förnybar energi väl i linje med förvaltningens inriktning: att bruka men inte förbruka. Medlemmarna förväntar sig mer av Svenska kyrkan än av andra, säger egendomschef Gert Adolfson om satsningarna.

Solen skiner tveksam över Skara. Men våren har kommit och kyrkans arrendatorer har därför sin brådaste tid. Det blir ont om tid för sömn. Ögonen är lite trötta men entusiasmen är tydlig när energifrågorna kommer på tal. Anders Gustafsson på Brunsbo gård som har svinproduktion och Claes Johansson på Märene Tyskagården med mjölkproduktion talar båda om nödvändigheten att skapa kretslopp och ta vara på energiresurserna. Även stiftets egendomschef, Gert Adolfson, radar upp argument för att satsa på förnybar energi:

– Vi visar för arrendatorerna att vi tror på gårdens utveckling - vi vill att den ska vara konkurrenskraftig i framtiden. Därför gör vi strategiska investeringar på gårdar och arrendatorer som vi tror på.

En strategisk investering innebär att man kanske inte kan räkna hem den på direkten. För omkring tio år sedan började man testa ny teknik för småskalig biogas och småskalig el på Brunsbo gård. Det skulle även ge förädlad gödsel. Ytterligare skäl var att bygga kompetens hos både stiftskansli och arrendator samt skapa en demonstrationsgård.

– Vi förväntar oss inte någon jätteavkastning på detta, säger Gert Adolfson. Det är klart att vi vill att det ska gå runt, men här testar vi för framtiden. Om det är en bra investering, kan man kopiera den.

Prästlönetillgångar tog nyligen initiativ till att lägga solpaneler på taket hos Märene Tyskagården, även det en investering för att främja miljövärden i enlighet med prästlönetillgångarnas uppdrag. Claes Johansson som sköter gården berättar att gården snart är helt omställd till ekologisk produktion:

– Då passar det bra att även se till energins kretslopp. Vi har redan vindkraft i samarbete med andra och sedan september också sol-

Arrendatorn Claes Johansson under en tillfälligt grå himmel framför taket med solpaneler på Märene Tyskagård.
Foto: Ulla Sundin Beck

På Märene Tyskagården finns cirka 200 mjölkkor i det ekologiska jordbruket.
Foto: Ulla Sundin Beck

”Vi ska inte bara vara bra, vi ska vara framstående på att bruka skog och mark.

– Gert Adolfson, egendomschef Skara stift

paneler. Prästlönetillgångarna byggde taket, ett klockrent samarbete.

Kombinationen av teknik, en positiv arrendator och en gård där produktion och konsumtion av el stämmer någotsånär över tid gör mjölkgården med robotar till en bra demonstrationsgård, säger Gert Adolfson.

– Fler än vi tror på solenergi. Tekniken blir billigare och bättre. Den är tyst, har lång livslängd och kräver relativt lite skötsel. Om behovet av ekonomibyggnader förändras, kan taken i alla fall användas som stativ för solpaneler och på så sätt bidra till att behålla gårdsbilden. Våra medlemmar och intressenter förväntar sig mer av oss än av andra. Därför ska vi inte bara vara bra, vi ska vara framstående på att bruka skog och mark, säger Gert Adolfson.